

Ramon Llull i Mallorca (1300-1316). El Beat davant la situació política del regne*

Gabriel Ensenyat Pujol
Universitat de les Illes Balears

1. Ramon Llull, protegit de Jaume II (1276-1290)

Durant la vida de Ramon Llull el regne de Mallorca va passar una etapa històrica convulsa.** Per començar, arran de la mort de Jaume I el 1276, el regne illenc, juntament amb els comtats rossellonesos i la ciutat de Montpeller, constituïren una corona independent, per voluntat expressa del Conqueridor. Això no obstant, el nou monarca mallorquí, Jaume II, va fruir poc temps de la independència política, ja que a principi de 1279 hagué de firmar un tractat d'infeudació que el convertia en vassall del seu germà Pere el Gran. Aquest pacte feudal, que el rei de Mallorca hagué d'acceptar pressionat pel seu germà (que mai no va veure de bon grat la separació arbitrària que havia fet son pare), és a la base dels problemes que a partir d'aquest moment es plantejaren entre totes dues corones, fins que més tard Pere el Cerimoniós posà punt final a la qüestió, mitjançant la reincorporació de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó, entre 1343-1349 (Ensenyat 1997).

En temps del Beat, les situacions de conflicte que varen viure ambdues corones foren diverses. Per començar, el tractat de 1279, que era el resultat d'una imposició per part de Pere el Gran (la qual, de fet, era la conseqüència d'una altra imposició anterior, quan Jaume I va separar les corones). Segonament, el suport que va donar Jaume II a la monarquia francesa durant el conflicte francocatalà derivat de les Vespres Sicilianes (1282) i la posterior invasió francesa de Catalunya, fracassada (1285). Aquesta aliança contravenia el vincle feudal amb Pere el Gran, de manera que aquest actuà contra el seu germà, a causa de l'evident fellonia que comportava l'actuació profrancesa que havia mantingut. Així, doncs, assistim al tercer acte del conflicte: la invasió del regne de Mallorca dirigida per Alfons el Liberal, el mateix any de 1285, mentre son pare finava els seus dies, com a represàlia contra el rei mallorquí, que s'havia aliat amb la part perdedora. També el monarca catalanoaragonès va iniciar l'ocupació del Rosselló, però les pressions exteriors, amb el papat al capdavant, l'en feren desistir.

D'aquesta manera, entre 1285 i 1295, quan se signà el tractat d'Anagni, les terres insulars de la corona mallorquina varen romandre sota el domini del reis catalans. De fet, l'ocupació encara es mantingué uns anys més i no és fins pràcticament l'any 1300 que Jaume II de Mallorca recupera de manera efectiva els dominis illencs que havia perdut. A partir d'aquest moment, assistim a una certa normalitat en la relació entre totes dues corones, que es perllongà durant tot el regnat del rei Sanxo¹ (1311-1324), encara que arran del seu traspàs tornà a manifestar-se la tibantor que sempre planejava entre les dues entitats. Però aquesta circumstància tingué lloc quan Ramon Llull ja havia mort i, per tant, ens cau fora del marc cronològic de la qüestió que ara pretenem analitzar.

(*) El present treball s'inscriu en les tasques de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA: <http://www.ivitra.ua.es>] i del projecte competitiu PROMETEOII/2014/018 (GITE-09009-UA, USI-045-UA, VIGROB-125).

(**) La relació de sigles que fem servir en aquest treball són les habituals en relació amb l'edició de les obres de Ramon Llull: ENC: Els Nostres Clàssics; NEORL: Nova Edició de les Obres de Ramon Llull; ORL: Obres de Ramon Llull; OE: Obres Essencials; OS: Obres Selectes; ROL: Raimundi Lulli Opera Latina.

¹ Sanxo és la forma que trobam registrada a la documentació de l'època a Mallorca. Per això la fem servir, encara que la forma Sanç sigui l'habitual en el conjunt de les terres catalanes. En tot cas, però, no és cap incorrecció fer servir la denominació de Sanxo; ans al contrari, és la més pròpia del cas.

De tot aquest període, respecte de la relació del Beat amb la cort mallorquina, l'etapa més coneguda és la que fa referència a la primera part del regnat de Jaume II. Són, a més, els anys en què la bona avinença entre tots dos és ben perceptible, i així ha estat remarcat des de sempre per la historiografia. Com a fites fonamentals, hom ha considerat el paper de Ramon Llull a la cort de Jaume II, que la *Vida coetània* defineix indicant que Llull exercia de senescal de taula del monarca.² Arran del canvi de vida, el Beat degué abandonar el càrrec, però no hi ha cap dubte que el rei de Mallorca veia amb simpatia els projectes lul·lians. Dos indicadors ens ho demostren de manera clara. D'una banda, Jaume II va fer examinar les primeres obres de Llull, per tal de validar l'ortodòxia del Doctor Il·luminat. L'encarregat va ésser fra Bertan Berenguer, un teòleg franciscà proper als espirituals (Llinarès), que en va dictaminar de manera favorable. És a dir, gràcies a Jaume II els escrits lul·lians redactats fins a 1275 varen ésser aprovats. I, de l'altra, com és ben sabut, el rei de Mallorca es va implicar de manera molt directa i activa en la fundació del col·legi de Miramar, una iniciativa lul·liana per excel·lència.

Tot això és prou conegut i no cal insistir-hi. El que volem remarcar és que aquesta etapa en què Jaume II dona suport al Beat i aquest en fa algunes lloances, com és el cas del *Blaquerna*, no sembla que tengués la mateixa continuïtat a partir de 1300. Noves circumstàncies i un context internacional diferent sembla que provocaren un distanciament que paga la pena d'analitzar.

Abans, però, cal considerar si Ramon Llull, prèviament, s'havia fet ressò de la problemàtica entre els reis de Mallorca i de la Corona d'Aragó, que l'afectava tan directament. Com sabem, el Beat parla ben poques vegades en les seves obres de fets reals o de personatges històrics. Per això, s'havia dit que la política no interessava Llull i que no entenia els problemes de la seva època. Ja fa anys que J. N. Hillgarth (1998) va demostrar magistralment que es tractava d'un parer equivocat. També hom va considerar que el Beat es mantingué voluntàriament al marge de les grans controvèrsies dels seus contemporanis. Per exemple, en relació amb qüestions tan candents com la polèmica dels franciscans espirituals, la supressió dels templers, etc. És cert que no n'elaborà escrits concrets, però tampoc no va defugir la matèria: ho podem constatar, com a mostra, en la manera com aborda la qüestió de la pobresa voluntària (Ensenyat 2001).

Certament, allò que no fa Llull és prendre partit de manera directa en els conflictes polítics presents a la Cristiandat. Com afirma Hillgarth (1998, 92), el Beat "mai no va concedir fidelitat exclusiva a cap governant secular." Ni tampoc no va fer referència explícita als grans conflictes del moment. Les Vespres Sicilianes, amb tot el que comportaren –sempre amb repercussions directíssimes en relació amb el món més immediat a Llull, com són les corones de Mallorca i d'Aragó–, no són objecte enlloc ni tan sols d'un esment rònc per part de Ramon Llull. Ni tampoc ho és l'ocupació de Mallorca per part de Pere el Gran i Alfons el Liberal. La conjectura d'A. Santamaría (24-32), en el sentit que l'absència de Llull durant els anys en què el regne mallorquí va romandre sota l'ocupació catalanoaragonesa havia estat deguda a la desaprovació dels fets per part del Beat, com una mena de protesta personal contra la usurpació, no té fonament. De fet, ni tan sols es pot afirmar així en sentit estricte. Llull va sortir de Mallorca el 1279 i hi va tornar vint anys després, per a romandre-hi devers un any, però enmig, el 1294, va fer una estada a l'illa. Sabem que entre els mesos d'abril i de novembre d'aquest any el Beat va estar a Mallorca i a Barcelona, sense poder-ne

² El càrrec concret i la tasca que Llull duia a terme a la cort de Jaume II han suscitat un debat, que ara no reproduïrem, sobre el qual ens remetem a Ensenyat (en premsa a). Interessant és la recent aportació de Villalba (86-87).

concretar més les dates. En tot cas, però, el cert és que el 1294 va sojornar durant un temps indeterminat a l'illa, coincidint amb l'ocupació del regne. I, altrament, cal indicar que el fet que Llull passàs molts anys seguits sense visitar la seva terra natal no té res de sorprenent, ja que durant els darrers quaranta anys de sa vida només va passar entre dos i tres anys a Mallorca, sumant totes les estades. I és que, com escriu Hillgarth (1998, 177), “després de la fundació de Miramar, el 1276, Llull sembla haver esgotat les possibilitats que l'illa podia oferir-li.” Aquesta circumstància pensam que també resulta clau, juntament amb les altres que exposarem, per explicar el progressiu distanciament que segons tots els indicis es va produir entre Jaume II de Mallorca i el Beat, un cop passada l'etapa inicial de sintonia entre tots dos.

Tampoc no podem acceptar que l'*exemplum* extret del *Blaquerna*, que addueix Santamaría mateix, referit a un rei dolent que desposseeix injustament dels seus dominis un altre monarca, constitueixi una referència encoberta i crítica als fets. Un seguit de factors i, sobretot, la cronologia en què va ser escrita l'obra, impedeixen que puguem atorgar versemblança a la hipòtesi (Ensenyat, en premsa a). Sí que és plausible pensar que l'acció de Pere el Gran pogué desplaure el Beat (fins aleshores tan ben relacionat amb Jaume II), però el cas que és enlloc no ho expressà. F. Domínguez (ROL XIX, 37) també va comentar, en relació amb aquesta qüestió, que el marc de Llull és la Cristiandat sencera i que el Beat és als antípodes d'embolicar-se en conflictes interns i particularistes. De fet, plantejaments com el de Santamaría tenen molt més a veure amb determinats posicionaments polítics actuals que amb la realitat històrica d'aquell temps. En definitiva té raó l'esmentat F. Domínguez quan assenyala, respecte de la postura de Llull favorable a Jaume II de Mallorca, que “las fuentes nos obligan, sin embargo, a suponer que esta adhesión no fue incondicional y duradera” (ROL XIX, 35-39). I el mateix podríem dir sobre un altre suposat “boicot” d'aquest tipus per part de Llull, referit a l'absència del Beat de Montpeller els anys següents al traspàs dels drets senyorials que tenia sobre la ciutat el bisbe de Magalona al rei de França, Felip el Bell (Ensenyat, en premsa a). Tot plegat fa pensar en excessives interferències ideològiques a l'hora de construir el relat.

Fins i tot, hom podria esperar trobar per part del Beat alguna mena de comentari referit a algun episodi que li havia de complaure, com la conquesta de Menorca per part d'Alfons el Liberal (1987). La transcendència del fet, que incorporava de manera definitiva l'illa, fins aleshores musulmana, al regne de Mallorca podia semblar que havia de merèixer l'atenció del Beat, però enlloc no s'hi va referir. El que, per contra, ens ha de sorprendre menys és que Llull no hi traslladàs, a la nova conquesta cristiana, la seva activitat apologètica –pocs anys després s'embarcà per primera vegada cap a terres d'infidels–, ja que Menorca va ser deshabitada de musulmans, els quals no només foren esclavitzats sinó venuts massivament a fora, això quan hom no llançà directament a l'aigua els qui havien pagat una quantia per poder sortir lliures de l'illa, mentre havien de ser conduïts a altres indrets (Jené, Sastre).³

2. L'opció per la croada i Felip el Bell (1290-1311)

En síntesi, l'actitud del Beat durant aquests anys convulsos és l'habitual en ell, caracteritzada pel pragmatisme. Ara bé, en relació amb la matèria que ens proposam tractar, a partir del retorn de Jaume II a Mallorca detectam canvis importants en la relació entre Llull i el monarca, així com (o com a resultat de) un seguit de circumstàncies polítiques d'ordre general i un determinat context favorable a la croada. Al nostre treball ja citat (Ensenyat, en premsa a) vàrem plantejar la qüestió respecte de

³ Val a dir que hom ha pogut documentar que durant els mesos següents es va produir una certa deflació en el preu dels esclaus, motivada per l'allau de manurquins que inundaren el mercat d'esclaus.

Llull i Jaume II de Mallorca durant la segona etapa del regnat del monarca mallorquí. Aquí, ara, n'ampliarem el marc, fent referència no només a l'actitud del Beat respecte del rei mallorquí (que, efectivament, pensam que necessitava ser revisada) sinó en relació amb la situació política del regne i el context més general, aspectes que expliquen la postura de Ramon Llull des del retorn del sobirà de Mallorca al capdavant del regne fins a la mort del Beat. Així, doncs, aprofitarem allò que ja hem comentat de manera més concreta en un altre lloc, però donant-hi un altre enfocament, en què l'aspecte particularista es veurà complementat a partir d'un context més ampli.

Per començar, hem de constatar que, a tenor de la informació de què disposam a hores d'ara (que, en bona part, és una manca d'informació, que ens obliga a recórrer a la conjectura raonada), tots els indicadors ens indueixen a pensar que després del parèntesi de l'ocupació del regne illenc, el lligam entre Jaume II i el Beat no sembla que fos tan fluid com abans. Cosa que no significa que hi hagués un trencament, però sí que la relació es va refredar, malgrat que de manera periòdica Jaume II havia continuat afavorint Llull. Així, el 1284, Arnau Burgues, de la cancelleria de Mallorca, va fer remetre 30 lliures de part del rei a Llull, sense cap condició (Hillgarth 2001, 43, doc. 19). La quantia li va ésser entregada a través de Bernat Guerau, a qui A. Soler (ENC B 13, 199) documenta com un representant de Llull. Amb tot, la *Vida coetània* deixa de fer referència a Jaume II arran del viatge que va emprendre el Beat a París el 1297. I ho despatxa d'una manera molt lacònica: "Llavors se n'anà a veure el rei de Mallorca. Després d'una entrevista junts, va prendre camí cap a París, on va llegir públicament la seva art i on va escriure molts de llibres" (OS I, 38).

Des d'aquell moment fins a la mort de Jaume II (1311) no disposam de més notícies en aquest respecte, tot i l'activitat frenètica que duia a terme Llull entre els governants. I particularment a les corts reials de París i Barcelona. A París, el Beat hi féu estades entre 1287-1289, 1297-1299, 1306 i 1309-1311. Com sabem, a la ciutat del Sena, el Doctor Il·luminat cercava l'aprovació de la seva *Ars* per part de la Sorbona però també perseguia un altre objectiu: fer partícip, d'una manera o de l'altra, Felip IV el Bell dels projectes lul·lians de croada (i, sobretot en la primera visita, implicar el monarca francès en la fundació d'escoles com la de Miramar). Aquests projectes, que trenquen la imatge tan estesa com incorrecta del pacifisme lul·lià,⁴ començaren prendre cos a partir de 1290 (si bé el Beat ja havia plantejat la croada des d'un primer moment, en les seves obres) i ocupen un espai central en el pensament lul·lià durant la primera dècada del segle XIV.

Les evidències documentals demostren arreu que hom mantenia viva l'aspiració de la croada a final del segle XIII i principi del XIV. El fracàs de les croades de Lluís IX de França o la caiguda de Sant Joan d'Acre no va significar una pèrdua de l'interès envers Terra Santa, sinó tot just al contrari, a l'inrevés del que la inèrcia historiogràfica ha fet pensar. D'aquests anys tenim predicacions a favor de l'empresa bèl·lica, projectes de croada, imposicions fiscals al respecte, negociacions entre el papa, el rei de França i les repúbliques itàliques, etc. Entre 1291 (caiguda d'Acre) i la mort de Joan XXII (1334) es varen escriure 30 tractats sobre la Recuperació, la majoria dels quals porten per títol *De*

⁴ Evidentment cal matisar el sentit que donava Llull a la croada –una eina més del projecte missioner–, diferent del que havia impulsat les croades anteriors, en les quals, per cert, la predicació gairebé no s'havia contemplat. Però cal tenir en compte que, ja des dels inicis, Llull proposa la croada com un mitjà per aconseguir audiències captives a qui poder adreçar-se. Per tant, el suposat pacifisme lul·lià té unes evidents limitacions. Aquesta és, per tant, una qüestió gens anecdòtica (hom té la impressió que sovint s'ha plantejat així), que ací no tractarem perquè no és el propòsit del treball i, a més, perquè malgrat el debat que ha suscitat, es tracta d'un aspecte tancat, en el sentit que Llull contempla la croada com un aspecte més relacionat amb la conversió dels infidels (garantir unes audiències captives a qui adreçar-se), cosa que a partir de 1291 es converteix en un tema constantment present en els escrits de Llull.

recuperatione Terræ Sanctæ. I és que la pèrdua d'Acre va ésser un cop fort però esperonà la voluntat recuperadora (García Espada, 50).

Fins i tot, coincidint amb el fracàs en l'organització de la croada per part dels qui tenien capacitat per dur-la endavant, assistim a un seguit d'intents de croada més o menys espontanis. El 1290 tingué lloc la croada del poble menut del nord d'Itàlia, que va acabar en un desastre, el qual, a més, va accelerar la caiguda d'Acre (Runciman 374-386). El 1309 una multitud de trenta o quaranta mil persones, segons les fonts, arribà a Avinyó des de diferents indrets del continent amb la pretensió de fer-se a la mar amb els hospitalers, però aquests els rebutjaren perquè es tractava de gent incontrolable i sense cap mena de preparació militar. El 1320 els *pastorells*, indignats davant la inanició a l'hora d'organitzar una croada, prengueren la creu sense permís de l'Església (com, en realitat, ja ho havien fet els altres grups esmentats) i foren excomunicats. És un moviment francès (i més específicament llenguadocià), que ja havia tingut un precedent destacat el 1251. Encara que hom li ha donat la categoria de croada –La Croissade des Pastoureaux–, no es tracta pròpiament d'una croada sinó de moviments a favor d'unes croades que no arribaren a organitzar-se. En el primer acte (1251), el principal, els pastorells s'organitzaren de manera espontània com a resposta davant el fracàs de la setena croada, amb la intenció d'alliberar el rei Lluís IX i Terra Santa. En el segon cas (1320) eren prioritaris els projectes de reforma religiosa i social, radical (també presents a l'anterior). Tanmateix a causa del caràcter subversiu i violent que presentava (l'entrada al regne d'Aragó n'és testimoni), el moviment dels pastorells fou esclafat i reprimat amb duresa (Riera).

Després de la caiguda d'Acre, el papa Nicolau IV propugnà una nova croada. Però en aquesta ocasió s'havia d'organitzar a través de concilis provincials (i no un concili ecumènic general), que analitzassin els aspectes tècnics de l'expedició. És en aquest context que sorgeixen els primers tractats, entre els quals es troben els de Ramon Llull. I, al seu costat, també aposten per l'empresa autors com Pierre Dubois, Aitò de Gorigos i Marino Sanudo, entre d'altres. Cada un, òbviament, té unes motivacions pròpies, que, en el cas del Beat semblen clares: la predisposició papal a favor de la croada.

De fet, en un altre lloc vàrem analitzar el paper de Llull com a teòric de la croada (Ensenyat 2005). El 1292 va escriure els primers escrits específics sobre la matèria, el *Tractatus de modo convertendi infideles* i el *Quomodo Terra Sancta recuperari potest*, als quals cal afegir la *Petitio* adreçada a Celestí V el 1294, que més tard va reenviar a Bonifaci VIII. Les obres més importants són el *Liber de fine* (1305) i el *Liber de acquisitione Terrae Sanctae* (1310), quan estaven damunt la taula tant la croada peninsular com la del Mediterrani oriental. En aquestes obres el Beat fa tot un seguit de consideracions entorn de la conveniència d'atacar els territoris musulmans. I no es tracta d'elucubracions banals, sinó que Llull demostra tenir uns determinats coneixements sobre la matèria, als quals cal afegir la dosi de pragmatisme habitual en ell i el grau de propaganda necessari per intentar persuadir els poders establerts perquè s'impliquin en l'empresa.

En conjunt, Ramon Llull exposa els avantatges del sistema feudal cristià i les febleses militars inherents a les societats tribals i clàniques de l'Islam. Explica tot un seguit d'aspectes com ara que les estructures sociomilitars dels feudals no tenien equivalents islàmics (per exemple, la cavalleria cristiana constituïa un cos professional que es mantenia i regenerava de manera automàtica mentre que al món musulmà estava sotmès a les disponibilitats econòmiques del moment), la supremacia marítima dels cristians, la necessitat d'interrompre el comerç als països musulmans i bloquejar-ne els ports, etc. Tant és així que podem dir que el Beat es va convertir en un dels teòrics més importants de l'anomenada Recuperació.

Durant aquests anys, doncs, Llull es mostra força interessat en la croada i, per això, a part d'escriure obres sobre la matèria, dedica atenció a qui la podia promoure: França i la Corona d'Aragó. Mallorca, en canvi, hi resta al marge. Llull estava tan capficat en la croada –i era capaç d'entusiasmar-hi la gent– que el 1308 els nobles genovesos li prometeren 25.000 florins per a l'empresa (Domínguez). Però el seu interès no era gratuït, ja que a prop d'ell sonaven tambors de guerra. Hillgarth (1998, 73-163) ha analitzat de manera força detallada i documentada el paper de Felip IV en tota la qüestió de la croada a Orient. La conclusió final que hom en treu és que encara que el rei francès va aprofitar l'avinentesa per a treure'n rèdits polítics i econòmics, el monarca creia en la viabilitat de l'acció militar i es mostrava interessat en l'organització. I això sense oblidar les aspiracions franceses i sicilianes per fer-se amb el control de l'imperi bizantí a través dels almogàvers. L'empresa bèl·lica, doncs, estava a l'ordre del dia. I el rei de França, als ulls de Llull, n'era el capdavanter.

La mostra més fefaent del paper que el Beat atorgava a la monarquia francesa, fins i tot després que Felip el Bell no hagués arribat a posar en marxa cap dels projectes de croada que hom havia posat damunt la taula els anys anteriors, la constitueix el fet que durant els dos anys que el Doctor Il·luminat va passar a París del 1309 al 1311 va presentar a Felip IV set de les trenta obres que va escriure al llarg d'aquell període. Ja ho havia fet abans, el 1298, quan va adreçar una còpia de l'*Arbre de filosofia d'amor* (acabat a París l'octubre d'aquest any) “en latí al molt noble senyor savi e bo rey de Fransa, e en volgar a la noble savia e bona reyna de França, per so quel montipliquen en lo regne de França” (ORL 18, 227). És interessant observar el bilingüisme que fa servir el Beat, amb l'aposta del vulgar per a la reina Joana de Navarra. La transcendència d'aquest acte queda exposada en la làmina XII del *Breviculum*. Es tracta de la miniatura en què Tomàs le Myésier, acompanyat de Ramon Llull, ofereix agenollat un compendi de doctrina lul·liana a la reina. Val a dir que la mort de Joana el 1305 planteja problemes de cronologia en relació a l'acte, però ara no fan al cas. I és interessant observar la manera com Llull hi és representat: cofat i vestit amb roba i capa fosques, cabells i barba llarga, ullerós i fatigat a causa de l'edat i repenjat en una crossa. Així mateix també va presentar el *De contemplatione Raimundi* al “nobilissimo domino Philipp regi Franciae.” I també hem de tenir en compte l'*Epistola ad regem francorum*, de 1287-1289.

Pel que fa al volum d'obres redactades durant la darrera estada parisenca, es tracta d'escrits que no es refereixen a la croada sinó al combat antiaverroista que aleshores mantenia Llull a la Sorbona. Les obres a què ens referim són les següents: *Liber de possibili et impossibili* (Vicennes, octubre 1310), *Liber natalis pueri parvuli Christi Jesu* (París, desembre 1310 – gener 1311), *Liber lamentationis Philosophiae* (París, febrer 1311), *Liber de syllogismis contradictoriis* (París, febrer 1311), *Liber de divina unitate et pluralitate* (París, març 1311), *Sermones contra errores Averrois* (París, abril 1311) i *Liber reprobationis aliquorum errorum Averrois* (París, juliol 1310), aquest últim dedicat conjuntament a Felip i al papa Climent V. El text de la dedicatòria és el següent: “Ad laudem et honorem Domini nostri Iesu Christi [...] ac sanctissimi in Christo patris pape quinti domini Clementis et serenissimi francorum regis illustrissimi domini Philippi.” És el mateix cas de l'*Ars Dei*, anterior a l'estada del Beat a França, que Llull va acabar el maig de 1308 a Montpeller i va adreçar al monarca i al papa. Hillgarth (1998, 136-137), de qui hem extret aquestes referències, assenyala que les lloances que dedica al monarca francès són exagerades, en comparació a les que adreça a Jaume II el Just o a Frederic de Sicília, a les quals farem referència més endavant.

3. Ramon Llull, Jaume II el Just i les estades a Mallorca el 1300 i 1307

En aquest context, també jugava un paper destacat Jaume II el Just. L'interès primordial del monarca catalanoaragonès se centrava en la croada hispànica contra Granada, que era l'altra possibilitat que hom plantejava. Jaume II hi dedicà atenció i esforços. Fins al punt que el 1309 semblava que el projecte aniria endavant. Tant era així que el papa Climent V féu una declaració de "Croada" el 1309 i permeté que el delme concedit a la Corona d'Aragó per a les conquestes de Còrsega i Cerdenya es dedicàs a la guerra contra Granada. Aleshores, en un marc d'hostilitat entre Granada i la Corona Catalanoaragonesa, Jaume II va establir una triple aliança amb Ferran IV de Castella (traduïda en el tractat d'Alcalá de Henares, signat el 1308, en què es duia a terme una revisió dels anteriors tractats en què les dues corones es repartien les futures conquestes peninsulars) i amb els marinides del Marroc (llavors enfrontats amb els nassarites), amb qui el juliol d'aquest any va signar l'anomenat tractat de Fes. Però a l'hora de la veritat aquests canviaren de bàndol i es posaren al costat dels granadins, de manera que l'aliança quedà reduïda als dos regnes cristians. Aleshores, Jaume II va assetjar Almeria, mentre que Ferran IV de Castella posà setge a Algesires. Tots dos foren un fracàs i a principi de 1310 l'exèrcit catalanoaragonès inicià la retirada (Dufourq 352-369; Lee Shneidman 73-109; Masià). El fracàs posà punt final a anys de preparació diplomàtica i militar i d'esperances que quedaren esvanides.

L'antagonisme entre marroquins i granadins havia permès en un primer moment somniar en la viabilitat d'acabar, fins i tot, amb el regne nassarita. La croada peninsular, doncs, semblava viable. I, en aquest context, l'èxit de l'expedició peninsular i nord-africana (ja que hom també somniava amb la possibilitat d'ocupar places a les costes africanes) depenia en bona part de Jaume II el Just. La realitat, però, fou diferent i demostrà que la viabilitat de dur-la a terme era molt més complicada. Però mentre el projecte existí (fins i tot amb realitzacions pràctiques, encara que fracassades, al contrari que les iniciatives de la cort francesa, que mai no es plasmaren en cap acció concreta), Ramon Llull s'hi adherí i en va fer la corresponent divulgació.

Tot i així Llull és més partidari d'una croada general i, en aquest sentit, es mostra més d'acord amb Felip el Bell (Hillgarth 1998, 99-115). Per això no està tan clar que el *bellator rex* del *Liber de fine* sigui una referència intencionada a Jaume II, així com s'havia afirmat temps enrere. En realitat els projectes lul·lians consonen amb els de Felip IV, fins al punt que es fa difícil pensar que un no es va inspirar en l'altre. Més complicat, però, és saber qui realment s'inspirà en qui, ja que tant podia ser l'un com l'altre.

En arribar a aquest punt, la qüestió que cal plantejar és quin paper hi jugava la Corona de Mallorca, en tota la qüestió de la croada, ja fos peninsular o mediterrània. En realitat, ben poca cosa hi podia fer. D'ací que el Beat es decantàs tant per França com per la Corona d'Aragó. Al ulls de Jaume II de Mallorca l'opció francesa del Beat podia ésser assumible, ja que França era l'aliat natural dels reis de Mallorca, que feia de contrapès al poder i la ingerència dels monarques catalanoaragonesos en els afers mallorquins. Però l'aproximació de Ramon Llull a Jaume II el Just era menys digerible i molt més problemàtica.⁵

Per això, a partir de la dècada de 1290 sembla com si entre el Beat i el rei de Mallorca hi hagués hagut un cert distanciament. Tot el contrari del que s'esdevé en relació amb Jaume II el Just, la política del qual, pel que fa a l'Islam veí, fins i tot marca la pauta d'algunes obres lul·lianes. Així, doncs, la comunió d'interessos entre Llull i el monarca era clara, una circumstància que no devia resultar especialment grata al rei de

⁵ Pel que fa a aquest apartat, reprenem i ampliam les reflexions que hem fet a Ensenyat, en premsa a.

Mallorca. Coincidint amb la circumstància, observam que Llull no demostra en cap moment l'entusiasme anterior envers el rei de Mallorca, ni s'hi adreça en les seves obres. Tampoc no li dedica cap llibre. Sabem que Llull continuà fent estades continuades a Montpeller –domini de Jaume II de Mallorca– però la relació amb el monarca no era intensa. El 1299, per exemple, el Beat, després de retornar de París, va passar els darrers mesos de l'any a Barcelona i dedicà el *Dictat de Ramon*, amb el *Coment al dictat de Ramon*, i el *Llibre d'oració* a Jaume II el Just,⁶ a qui demanava que promogués disputes amb els sarraïns i els jueus. I també li sol·licitava

que·m donets poder
per vostres regnes e comtats,
castells, viles e ciutats,
que·ls serraïns faça ajustar,
e los judeus, al disputar
sobre·st novell nostre dictat

[...]

E donchs mostrarem tot clar
que nostra fe és veritat
e que·ls infels són errat (ORL XIX, 273).

I, efectivament, el mateix any el Beat obtingué del monarca catalanoaragonès un permís per tal de poder predicar dins les sinagogues (els dissabtes i diumenges) i les mesquites (els divendres i els diumenges) en totes les terres de la Corona, que també incloïa el regne mallorquí.⁷ Cal remarcar especialment aquesta última circumstància, puix que aleshores l'illa ja havia retornat al rei de Mallorca. Certament, el monarca catalanoaragonès en tenia el senyoriu eminent, derivat de pactes anteriors entre ambdues monarquies, però, en el cas illenc, hauria semblat més lògic que fos Jaume II de Mallorca qui li'n concedís el permís. O que fos a ell a qui Llull s'adreçàs. Que no fos així resulta, si més no significatiu. Per això F. Domínguez (ROL XIX, 35-39), qualifica el fet de sorprenent i planteja que “podría interpretarse como una afrenta al rey de Mallorca,” encara que considera més probable que el motiu fos perquè un permís concedit pel rei de la Corona d'Aragó tenia un abast general per a tota la Corona, incloent-hi Mallorca, de manera que facilitava més les coses. Tot i així no deixa de resultar estrany que Llull actuï al marge del rei de Mallorca.

Uns anys més tard, el 1305, Llull torna a adreçar una altra obra, el *Liber de fine* (una de les més importants en relació amb la croada) al rei català. I aquest, el 24 de juny del mateix any, li va concedir una pensió vitalícia d'una quantia diària mentre es trobàs en els seus dominis, la qual li seria duplicada quan fos present a la cort (Hillgarth 2001, 74-75, doc. 37). La donació la podem interpretar com un intent per part del sobirà d'atreure el Beat de manera permanent a la seva cort. De fet, si ens atenem a la lletra del text, Jaume II el Just tracta el Beat no només amb molta deferència sinó com si fos un membre més del seu seguici, a qui deu determinats serveis prestats. Literalment ho diu així: “Attendentes grata et accepta servicia per vos, R[aimundum] Lulli, nobis exhibita et que exhibere eciam non cessatis” (En consideració dels grats serveis que ens heu fet i

⁶ El *Dictat de Ramon* conté una dedicatòria conjunta “a sant Luys e al molt noble rey d'Aragó, Jacme” (ORL 19, 273).

⁷ “Nos enim damus per presens, firmiter in mandatis, universis et singulis aljamis judeorum et sarracenorum totius terre nostre quod ipsi, diebus predictis, sub forma predicta, audient et audire teneantur prefatum magistrum R. Lullium” (Llabrés 1890).

que no deixau de fer-nos). Atès que no sembla una frase retòrica, la pregunta òbvia és: a quins serveis es devia referir el monarca?

Però la cosa no acaba aquí. Tres mesos més tard, el 17 de setembre de 1305, el monarca català li torna a fer una altra donació graciosa de 500 sous de Barcelona, que sembla diferent de l'anterior. D'aquesta quantia, 200 sous eren per a roba i 300 per una muntura (Hillgarth 2001, 76, doc. 38). De tota manera, tampoc no es tractava d'una quantitat gaire elevada. Tot plegat potser tenguí a veure amb el fet que el mateix any Llull acompanyà el rei a l'entrevista que mantingué amb el nou papa Climent V. Entre el 7 i l'11 d'octubre tingué lloc a Montpeller una conferència entre el pontífex, Jaume II el Just i Jaume II de Mallorca, en la qual Llull almenys fou present en una de les trobades. El Beat havia viatjat des de Barcelona a Montpeller amb Jaume II el Just. Més tard, a la *Disputatio Raimundi christiani et Homeri saraceni* (1308), Llull fa referència a que el monarca català va enviar el *Liber de fine* lul·lià al papa: “de hac material argius sum locutus in *Libro finis*, quem Domino Papa habet, quem Dominus Rex Arragoniae misit ad eum” (Hillgarth 1998, 93).

En tot cas, sembla ben evident que en aquest moment qui té tota la confiança de Llull (i de qui aquest rep un suport no només moral) és Jaume II el Just i no l'oncle d'aquest, Jaume II de Mallorca. I, de fet, Llull fa gestions en nom del monarca català, com posa en relleu la carta enviada el 1308 per Cristià Spinola a Jaume II el Just, en la qual podem veure com el Beat actuava d'enllaç entre la monarquia catalanoaragonesa i la república genovesa (Hillgarth 2001, 77, doc. 39). Serveis d'aquesta mena devien ésser els que justificaven donatius com el que abans hem esmentat. La missiva en qüestió fa referència a la croada, en un moment en què Llull l'exhortava i Jaume II el Just la tenia molt present entre els seus projectes, de manera que la confluència d'interessos (no gens casual) pot ésser el motiu de pes que explica la bona avenença entre el rei i el Beat durant tots aquests anys.

Un any després, el 1309, el Beat enviava una obra que acabava d'escriure, els *Proverbis d'ensenyament*, al seu protector. El text, al final, precisament fa referència a l'ajuda que li proporciona el monarca: “Quia recordor sermonis quem vestra gratia mihi dixistis, non dimitties servum, domine, quod me iuvetis in expensis” (Tot recordant el que la vostra gràcia em va dir de no abandonar el vostre servidor, senyor, que m'ajuda en les despeses) (Hillgarth 2001, 78-79, doc. 40).

Igualment són prou conegudes les lletres de protecció que adreça Jaume II el Just a favor de Ramon Llull arran del seu últim viatge a Tunis, així com les gestions que va fer per enviar-li un frare franciscà, Simó de Puigcerdà, antic deixeble del Beat a Miramar, perquè li traduís del català al llatí les darreres obres que havia escrit (Hillgarth 2001, 91-100, docs. 45-51). El tenor d'aquestes lletres resulta ben evident i explícit, si n'atenem al contingut. Dia 4 de novembre de 1314 Jaume II el Just recomanà Llull a l'emir de Tunis (p. 91) i a Joan Gil, torsimany de l'emir, tot fent referència a “Ramon Llull, natural nostre, lo qual és hom bo e savi e de bona vida” (p. 92). L'endemà escrivia al Beat i li comunicava que havia endegat les predites recomanacions (p. 93). L'emir era Ibn al-Liyani (1311-1327), el qual havia accedit al poder amb l'ajuda catalana i hom confiava que es convertiria al cristianisme (cosa que ell havia manifestat en secret i, a més, la seva mare era cristiana). Sembla evident que al-Liyani practicava un doble joc, ja que mai no en va fer la passa. En tot cas, la circumstància explica l'interès que pogué tenir Llull per anar a Tunis (i no en un altre lloc) precisament en aquelles saons i en aital context –recordem que ens trobam davant el que Robert I. Burns definí com “el somni de la conversió,” pel que fa a l'aspiració dels cristians occidentals en relació amb l'Islam mediterrani. Quant a Joan Gil, que feia d'interpret a la cort, és conegut com a pintor i confident d'Ibn al-Liyani (Dufourq, 442-448).

L'any següent, el 5 d'agost de 1315, Jaume II el Just sol·licitava al guardià dels frares menors de Lleida que permetés a fra Simó de Puigcerdà traslladar-se a Tunis per enllestir les esmentades traduccions (p. 94-95). El 20 de setembre feia el mateix respecte al guardià del convent de Cervera, ja que Simó de Puigcerdà era conventual d'allà i no de Lleida (p. 96). El 3 d'octubre s'adreçava al vicari i al lector dels frares menors de Cervera, Bernat de Déu, ja que Simó de Puigcerdà era en aquesta vila de la Cerdanya (p. 97-98). Finalment, el 29 del mateix mes, duia a terme una gestió semblant davant Romeu Ortís, ministre dels frares menors de la província d'Aragó (p. 99-100). Significativament, a la primera de les cartes citades d'aquest segon bloc, el monarca català anomena “natural nostre” a Ramon Llull, en el que ens sembla tota una declaració d'intencions en relació amb el que comentam.⁸ I, tot i que no sabem si l'antic deixeble de Llull va tenir temps d'arribar a la ciutat tunisenca, no hi ha cap dubte que Jaume II se'n va preocupar força.

El que ens sembla obvi és que, a la darrera etapa de la seva vida, el Doctor Il·luminat gaudia no només de la simpatia de Jaume II el Just sinó de suport material per part del monarca catalanoaragonès, cosa que, com acabam de veure, no sembla donar-se en la mateixa mesura entre Ramon Llull i Jaume II de Mallorca.

El cas de Miramar, del qual no es torna a parlar quan Jaume II i Llull coincideixen a Mallorca a partir de 1300, pot resultar encara més significatiu i, fins i tot, pogué ésser determinant. Més i tot perquè el seu tancament sembla que no l'hem d'atribuir (almenys directament) al canvi polític, ja que tant Alfons el Liberal com el seu germà Jaume II el Just donaren suport a la fundació lul·liana i es varen preocupar pel seu futur, segons ja indicava Allison Peers (135): “Alfonso III of Aragon was anxious to continue the endowment, and indeed engages himself to increase it and to complete the unfinished collage buildings. This promise was confirmed in 1292, by his brother and successor, James II of Aragon.” I és que podria semblar que amb l'ocupació de 1285 havia de desaparèixer l'escola de Miramar –una creació directa de Jaume II de Mallorca–, però no fou així. Ans al contrari, el rei Alfons el Liberal, mitjançant una carta reial de 13 de gener de 1286, confirmà la fundació i li atorgà una subvenció anual de 5.000 sous valencians. I el seu germà i successor Jaume II el Just reconegué les mateixes condicions, amb carta datada a València el 5 de gener de 1291, com es pot constatar en els documents publicats per S. Garcías Palou (322-329), l'últim dels quals és del 5 de maig de 1292, data a partir de la qual s'esdevé el silenci.⁹

Té raó A. Santamaría (32) quan afirma que “no es casual que Ramon Llull retornara a Mallorca a comienzos de 1300, repuesto Jaime II de Mallorca en su reino.” Però no sembla que el Beat ho fes amb cap intencionalitat de caràcter “polític,” diguem-ne que per fer visible de manera explícita el seu suport a la monarquia mallorquina en l'enfrontament que havia mantingut amb la catalanoaragonesa. F. Domínguez ja ho deixa clar: “Nada parece indicar, sin embargo, que la vuelta de Llull a Mallorca esté condicionada por el rey de la isla” (ROL XIX, 36). Tot indica que el motiu del retorn era degut a una qüestió més concreta: reactivar l'escola de Miramar. Llull mateix ens diu que durant el sojorn a Mallorca va reprendre la redacció d'una obra en llatí començada a París a final de l'estiu de 1299, els *Principia Philosophiae*, però que no n'acabà la represa perquè –escriu– “erat occupatus per studium arabicum” (és a dir, perquè estava ocupat en qüestions relatives a una escola d'àrab, que ha d'ésser Miramar). El cas és que, en aquesta ocasió, Llull i Jaume II no es posaren d'acord

⁸ Pel que fa a l'adscripció “nacional” de Ramon Llull, vegeu Ensenyat, en premsa b.

⁹ Al *Diplomatari* (Hillgarth 2001) els documents sobre la qüestió són el 18-22 i 28-30. El doc. 36 deixa clar que el 1301 Miramar ja no funcionava.

(Garcías 268, 315). I l'abandó de l'illa per part del Beat (que va interrompre de manera sobtada l'estada a l'illa per tal de dirigir-se cap a la Mediterrània oriental, atès que el khan tàrtar Ghazan havia pres Damasc, però el rumor era que havia entrat a Jerusalem i Llull volia assajar la predicació entre els tàrtars ara que pensava que s'hi podia adreçar amb facilitat)¹⁰ coincideix temporalment amb l'entrega –el retorn– de Miramar als cistercencs (Garcías 250, 329). El desacord hagué d'afectar, sens dubte, un Ramon Llull ja descoratjat per tots els problemes i dilacions que trobava arreu, tal com reflecteixen algunes de les obres que escriu durant aquells anys de trànsit d'un segle a l'altre. I, òbviament, la confiança que havia mantingut amb Jaume II s'havia de ressentir.

4. La darrera estada de Ramon Llull a Mallorca (estiu 1312 – primavera 1313)

Després del Concili de Viena del Delfinat de 1311 Llull va abandonar l'esfera francesa i tornà a la dels monarques dels casals d'Aragó i de Mallorca, en aquest segon cas ja amb Sanxo com a rei. Així, primer va anar a Montpeller i després recalà a l'illa. Aquí sí que s'adreçà al rei Sanxo. A l'èxplícit del *Liber per quem poterit cognosci quae lex sit magis bona, magis magna et etiam magis vera*, que el Beat acabà a la ciutat de Mallorca el febrer de 1313, li demana que obligui els jueus a llegir l'obra i a contestar-ne els arguments. El prec, que també va dirigit al bisbe de Mallorca, Guillem de Vilanova, és el següent: “Super his supplicat Raimundus illustrissimo domino Sancio et discreto Dei gratia regi Maioricarum et insuper uenerabili et discreto in uirtutibus morigerado domino Guillermo de Villanova, Dei gratia episcopo Maioricensi, ut istum librum antepoñant in tanto, ut Hebraei percipiant coacte, et ui et rationibus argumentorum praemissorum debeant respondere” (ROL 18, 193). I l'abril següent li dedica el *De uirtute ueniali et vitali*: “Ad reuerentiam et honorem illustrissimi et excellentissimi in iustitia, fidelitate, conscientia et humilitate domini Sancii Dei gratia regis Maioricarum” (ROL 18, 232). Mentrestant, pel que fa a Jaume II de Mallorca, no en trobam cap esment al llarg de tots aquells anys, ni tan sols arran de la seva mort, el 1311.

Com ho hem d'interpretar, tot plegat? No tenim cap intenció d'elucubrar sobre unes bases que, des del punt de vista documental, semblen febles o, si més no, insuficients per arribar a conclusions sòlides. Només volem plantejar possibles indicis segons els quals, almenys a l'últim tram del regnat de Jaume II de Mallorca, les relacions entre el monarca i Llull s'havien deteriorat. O, pel cap baix, no eren tan intenses com abans. És evident que el Beat, en el cas que hagués mantingut prevencions contra l'ocupació del regne mallorquí per part de Pere el Gran i Alfons el Franc, canvià d'actitud amb la pujada al tron de Jaume II el Just. Un canvi de postura que, per força, no havia d'agradar a Jaume II de Mallorca; d'ací que es ressentís la més que cordial relació anterior entre tots dos.

¹⁰ De fet, el projecte apologètic lul·lià en relació amb els mongols contemplava, arran de la conversió, una segona part, ja que Llull era partidari de posar en marxa una croada conjunta entre cristians i mongols contra l'Islam (Soler), una opció que en aquell temps plantejaven diversos tractadistes cristians, tant orientals com occidentals. Entre aquests autors, l'opció dels mongols constituïa alhora una esperança i un temor. L'esperança era que una croada entre cristians i mongols cristianitzats per força havia de desballestar l'Islam, ja que els països musulmans no podrien fer front a una tal aliança. Però, per contra, si eren els musulmans qui aconseguïen islamitzar els tàrtars, l'amenaça per al món cristià seria formidable. Per exemple, en aquelles mateixes saons tenim l'obra del noble armeni Aitó de Gorigos (Hauf), que indica l'ampli abast d'aquesta idea. També, cal dir, Jaume I havia intentat dur-la a terme arran de la seva croada de 1269. El projecte, que va fracassar de bell antuvi a causa d'un gran temporal que va desfer la flota, consistia a atacar els mamelucs d'Egipte. A tal fi, Jaume I havia concertat una triple aliança contra el soldà Baibars, en la qual, al costat del seu exèrcit, participava l'imperi bizantí i l'il-khan persa Abaqa, que havia de suposar el retorn triomfal dels mongols a Palestina (Marcos). També aquest últim mantenia contactes amb Lluís IX de França sobre la mateixa qüestió.

Per això, coincidim amb l'apreciació de M. Garnier (50) en el sentit que, en qualsevol cas, Jaume II de Mallorca no era el sobirà que Llull necessitava per portar a terme els seus projectes. Al principi el rei mallorquí pogué servir de trampolí al Beat, però després aquest freturava de poders terrenals més forts per tal de poder dur endavant les empreses que projectava. I la Corona d'Aragó, evidentment, n'era un. Només a l'hora d'escollir el lloc de sepultura per part del rei, tornarem a trobar una coincidència entre Jaume II i Ramon Llull, però no hi hem de veure una relació directa entre tots dos, a l'hora d'analitzar el fet.¹¹

La darrera estada de Llull a Mallorca té un marcat caràcter pastoral, amb els 182 sermons que va compondre entre l'octubre de 1312 i el febrer de 1313. Es tracta d'un compendi de predicació, d'intenció didacticohomilètica, que sembla destinat tant al servei del predicador com dels laics. F. Domínguez (NEORL I, XVIII-XXII) hi detecta precedents en les obres escrites a Mallorca el 1300. Segurament Ramon Llull va iniciar l'activitat homilètica en aquell moment. Aleshores tot allò que havia redactat en relació amb els textos pogué romandre a l'illa, esperant una altra circumstància per continuar la tasca. L'ocasió es va presentar amb l'últim retorn de Llull a Mallorca, quan pogué reprendre i, en tot cas, adequar la redacció dels sermons a certes vicissituds d'aquell instant, que tot seguit comentarem.

El centre i la base d'aquests sermons, que integren la *Summa sermonum*, està constituït pel *Llibre de virtuts e de pecats*. Aquesta obra conté 136 sermons, d'acord amb un pla i una estructura de caràcter "artístic" que el Beat havia planificat matemàticament, basant-se en la combinació de virtuts i pecats capitals. Juntament amb l'*Art abreujada de predicació*, constitueix la formulació definitiva de l'original teoria lul·liana de l'art de predicar.

En tot cas, aquesta activitat homilètica tan intensa per part de Llull fa pensar que el Beat havia abandonat, almenys momentàniament, la idea de croada, a la qual havia dedicat tants esforços i durant un espai de temps tan remarcable. Tanmateix els projectes dels governants més implicats no havien culminat en l'organització de cap empresa d'aquest tipus.

Aquesta estada, que la *Vida coetània* no recull perquè és posterior a la redacció de l'obra, planteja algunes qüestions no resoltes, com és ara el problema de l'"escola" lul·liana suposadament fundada per Llull a la ciutat de Mallorca, i que sembla que més tost només consistí en l'existència d'alguns deixebles del Beat, com Guillem Mestre. No es tracta, doncs, de cap centre comparable a Miramar, per exemple. Platzec (37-38) n'oferí un recull de dades i, d'altra banda, una font fonamental per conèixer l'activitat del Beat durant el període és el volum de la Bayerische Staatsbibliothek de Munic (Clm. 10.495), el qual recopila les obres lul·lianes d'aquell moment. El manuscrit ha estat descrit i estudiat per Perarnau en diversos treballs (1978, 1983).

En aquelles mateixes saons, a l'illa, tenim l'activitat proespiritual de l'infant Felip, accentuada per la presència a Mallorca d'Àngelo Clarenó, un dels caps del moviment més contestatari i alternatiu. Abans el Beat havia elogiat l'infant, que havia abandonat la

¹¹ Com sabem, Jaume II volgué que les seves restes descansassin en una capella de la catedral de Mallorca que va fer construir *ex professo* per a l'ocasió: la capella de la Trinitat. L'advocació per força recorda la que fou una de les grans dèries lul·lianes (la demostració del misteri de la Santíssima Trinitat a través de raons provatives), i de la qual ja existia una fundació anterior, dedicada a la Trinitat, a Miramar. De fet, el Ramon Llull literat també expressa devoció a la Trinitat. Al *Blaquerna*, per exemple, narra que el protagonista, ja establert al seu ermitatge, "mudà sa cella en un puyg qui era a .i. miller de l'esgleya," en la qual es passava hores resant, a causa de les nombroses visites que aquella rebia per part de "les gents d'aquella encontrada [les quals] hagren gran devoció a aquelles virtuts de l'altar de santa Trinitat qui era en aquella capella" (NEORL VIII, 425).

bona vida de la cort per entrar en religió i alinear-se amb els partidaris de la pobresa voluntària. Així, en el *Liber natalis pueri parvuli Christi Jesu*, escrit a París el 1311, Lull qualifica Felip de Mallorca d'“illustis, devotus et humilis, paratus et bene dispositu.”¹² Però ara el Doctor Il·luminat potser pensava que la cosa havia passat el que avui dia diem les línies vermelles d'allò que hom podia acceptar o tolerar. Per això mn. Perarnau (1985) va plantejar la hipòtesi que, amb els sermons, Lull pretenia actuar d'antídot contra les idees radicalment reformistes i escatològiques de Clareno. En concret, anirien destinats a grups específics de cristians –no als fidels en general– propers al moviment reformista i pauperista. Entre aquests grups, a més dels seguidors de Felip i Clareno, hi podria haver la comunitat de beguins que sabem que hi havia al carrer Bonaire de la ciutat de Mallorca al tombant del segle XIII i principis del XIV, que més tard habità una comunitat de monges anomenades “terceroles” i després es va bastir el monestir de Santa Elisabet de monges de Sant Jeroni (Estelrich).

En canvi, F. Domínguez (ROL XV, IX-CXV) ha posat en relació aquests sermons amb l'estada de Ramon Lull a Sicília, quan marxà de Mallorca, a partir del seu propòsit de participar en un nou programa de reforma dins el món cristià. En aquest sentit, els destinataris en serien “probablemente aquel grupo de clérigos y laicos ilustrados [es refereix al rei Frederic i els seus seguidors espirituals, influïts per Arnau de Vilanova] con tendencias espiritualistas que soñaban con un programa de educación popular.” I, efectivament, aquell col·lectiu espiritual sembla ésser-ne un destinatari clar. Però això no s'oposa a que aquests sermons, escrits abans a Mallorca i originàriament en català, poguessin haver tingut un primer destinatari i anar adreçats al grup de penitents laics mallorquins que girava entorn de l'infant Felip, ultra l'ús “sicilià” que després en fes Lull. De fet, la mateixa cronologia i l'ambient social de tot plegat ajuda a pensar això, ja que entre la finalització del Corpus (febrer de 1313) i la partida de Ramon Lull cap a Sicília (maig de 1313) només transcorren tres mesos i els receptors a un lloc i l'altre són grups ideològicament propers. Val a dir que en aquell moment Lull manifestava un entusiasme notori envers Frederic de Sicília, un monarca que havia donat aixopluc a Arnau de Vilanova, com és ben conegut, a la cort del qual existia un clima espiritual propici als projectes lul·lians, basats en un programa d'instrucció popular.

Aquest apropament de Lull a Frederic de Sicília, que demostra que el Beat mai no servia un únic senyor (o que no en servia cap en concret), es va traduir, un altre cop, en un seguit d'obres dedicades. S'hi va referir en uns termes referents a la seva espiritualitat que mai no va fer servir –ni en els millors temps– en relació amb Jaume II de Mallorca. Les obres que va dedicar al rei de Sicília, amb el text de la dedicatòria corresponent, són (Hillgarth 1998, 138, n. 258):

1. *Liber de locutione angelorum* (Montpeller, maig 1312): “Sit commendatus et multiplicatus per excellentissimum, devotissimum et ordinatissimum Fredericum regem Tri[n]aclie in maxima fama devotionis.”
2. *Liber de participatione christianorum et saracenorum*, en el qual llegim: “Raimundus [...] proposuit uenire ad nobilissimum uirtuosissimum dominum Fredericum, regem Trinacriae, ut ipse, cum sit fons deuotionis [...]”
3. *Liber de differentia correlativorum divinarum dignitatum* (Mallorca, juliol 1312): “Alto domino dico in alta devotione et scientia et potestate et nobilitate: quem ita altum voco venerabilem Fridericum regem Tri[n]aclie.”

¹² Pel que fa al context de l'elogi de Lull, cf. Ensenyat 2010, 43.

4. *Liber de quinque principiis* (Mallorca, agost 1312): “[Frederic] Ordinavit et regulavit totam suam patriam ad Deum cognoscendum et diligendum, et in hoc conatur totis suis viribus, quia frequenter reminiscitur iussum quod Deus hominibus fecit.”
5. *Liber de novo modo demonstrandi* (Mallorca, setembre 1312): “Illustrissimo domino Friderico magnifico discreto liberali pariter et fideli, Dei gratia regi Sicilie.” L’obra també va dedicada a l’arquebisbe de Monreale.

L’estada a Sicília va concloure amb l’últim viatge del Beat a terres nord-africanes, a Tunis. Tant Sicília com Mallorca i la Corona d’Aragó mantenien una bona relació amb l’emirat tunisenc, que incloïa tributs i tractats de pau. Allà Llull també dedicà obres a l’emir i al muftí de la ciutat, però la matèria ultrapassa els límits del nostre treball.

5. Conclusió

La bona relació que havien mantingut Ramon Llull i Jaume II durant la primera part del regnat del monarca mallorquí sembla que no va tenir continuïtat a partir de 1300. El distanciament entre tots dos pogué ser degut als plans de croada que va activar el Beat a partir de 1291, que l’aproparen a França i a la Corona d’Aragó, els dos regnes que podien dur a terme la desitjada expedició: el primer a Terra Santa i el segon a la Península Ibèrica. La Corona de Mallorca, en aquest context, hi tenia poc a dir i això explica l’opció de Llull a favor de les dues potències de l’occident mediterrani. En el cas del regne de França, aliat dels reis de Mallorca, el fet no era especialment problemàtic per a Jaume II. Però sí que ho era en relació amb la Corona d’Aragó, amb qui la relació sempre va ser difícil (o d’enfrontament obert en determinades ocasions) a causa del vassallatge que devien els monarques mallorquins als catalanoaragonesos.

És força probable que l’apropament de Llull a la cort catalana el distanciàs de Jaume II de Mallorca. I més encara arran de l’intent frustrat de tornar a obrir Miramar el 1300, causa o conseqüència (o totes dues coses) del refredament de les relacions tan estretes que havien mantingut el rei i el Beat en la primera fase del regnat de Jaume II i el primer període d’activitat de Ramon Llull.

Resulta obvi que Llull, als últims anys de la seva vida, es trobava més a gust a la cort dels monarques catalanoaragonesos que a la dels reis de Mallorca. Del regnat del rei Sanxo a penes disposam de notícies, que, en tot cas, no indiquen que la relació s’hagués intensificat de manera significativa. De fet, qui torna a ajudar el Beat arran del seu últim viatge a Tunis no és el rei de Mallorca, sinó Jaume II el Just.

Quant a la Corona d’Aragó, les prevencions que Llull pogués tenir –i que seria ben lògic que tingués– en relació amb l’ocupació del regne de Mallorca duta a terme per Pere el Gran i Alfons el Liberal, s’apaivagaren a partir del regnat de Jaume II el Just. I no només això, sinó que, a partir d’aquest moment, el Beat va col·laborar de manera activa i fins i tot entusiasta amb aquest monarca, el qual donà un suport decidit a Llull. Aquesta circumstància afectà la relació del Beat amb el rei de Mallorca i, segurament, va ésser decisiva de cara al futur. Perquè, a partir d’aleshores, Llull gaudeix d’una alta consideració a la cort catalana, infinitament superior a la que tingué a Mallorca. Tot ens indueix a pensar que, una vegada que els plans de tot tipus que va posar en marxa Llull tenien un abast molt ampli, el regne illenc no podia satisfer els ideals lul·lians, per la qual cosa el Beat va cercar suports que poguessin donar sortida als seus objectius, cosa que el va distanciar de la monarquia mallorquina.

Obres citades

- Allison Peers, E. *Ramon Llull. A biography*. Londres: Soc. for Promoting Christian Knowledge, 1929.
- Domínguez Reboiras, F. “«In civitate Pisana, in monasterio sancti domnini». Algunas observaciones sobre la estancia de Ramon Llull en Pisa (1307-1308).” *Traditio* 42 (1986): 389-437.
- Dufourq, Ch.-E. *L’expansió catalana a la Mediterrània Occidental. Segles XIII i XIV*. Barcelona: Vicens Vives, 1969.
- Ensenyat Pujol, G. *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d’Aragó (1343-1349)*. Mallorca: Editorial Moll, 1997. 2 vols.
- . *Pobresa i beneficència en Ramon Llull*. Palma: Centre d’Estudis Teològics de Mallorca, 2001.
- . “La qüestió de la cavalleria –i algunes altres– en la idea de croada de Ramon Llull.” *Actes de les Jornades Internacionals Lul·lianes. Ramon Llull al s. XXI*. Palma: Universitat de Barcelona/Universitat de les Illes Balears, 2005. 265-280.
- . “La cultura escrita al regne de Mallorca en temps de la redacció del *Llibre dels Reis*,” a Ricard Urgell Hernández ed. *Llibre dels Reis. Llibre de franqueses i privilegis del regne de Mallorca*. Palma: Universitat de les Illes Balears/J. J. de Olañeta, Editor, 2010. 29-48.
- . “Ramon Llull i els reis de Mallorca: llums i ombres d’una relació.” En premsa a.
- . “*Ego magister Raymundus Lul cathalanus*. La identitat de i sobre Ramon Llull.” En premsa b.
- Estelrich i Costa, J. “Una casa de beguins i un convent de la Terça Regla a ciutat de Mallorca (ss. XIV-XV).” *Fontes Rerum Balearium* 1, nova etapa (1990): 31-46.
- García Espada, A. *Marco Polo y la Cruzada. Historia de la literatura de viajes a las Indias en el siglo XIV*. Madrid: Marcial Pons Historia, 2009.
- Garcías Palou, S. *El Miramar de Ramón Llull*. Palma: Diputació Provincial de Balears, 1977.
- Grenier, M. “La piété de Jacques II de Majorque et les ordres mendiants: una tradition revisitée.” *À travers de l’histoire du Roussillon. De l’empreinte chrétienne à l’humanisme contemporain*. Perpinyà: Société Agricole, Scientifique et Littéraire, 2001. 33-115.
- Hauf, A. ed. Aitó de Gorigos. *La flor de les històries d’Orient: versió del segle XIV*. Barcelona: Centre d’Estudis Medievals de Catalunya, 1989.
- Hillgarth, J. N. *Ramon Llull i el naixement del lul·lisme*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes/Publicacions de l’Abadia de Montserrat, 1998 [1ª ed. 1971].
- . *Diplomatari lul·lià*. Barcelona: Universitat de Barcelona/Universitat de les Illes Balears, 2001.
- Jené, A. “La conquesta de Manūrqa el febrer de 1287.” *La formació i expansió del feudalisme català. Estudi General* 5-6 (1985-6): 389-401.
- Lee Shneidman, J. *L’imperi catalano-aragonès (1200-1350)*. Barcelona: Edicions 62, 1975. Vol. 2: 73-109.
- Llabrés, G. “Permiso concedido a Ramon Llull para predicar en sinagogas y mezquitas.” *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* 3 (1890): 104.
- Llinarès, A. “Raymond Lulle à Montpellier. La refonte du «Grand Art». *Raymond Lulle et le Pays d’Oc. Cahiers de Fanjeaux* 22 (1987): 17-32.
- Masià i de Ros, À. *Jaume II: Aragó, Granada i Marroc*. Barcelona: CSIC, 1989.
- Marcos, E. *La croada catalana. L’exèrcit de Jaume I a Terra Santa*. Barcelona: L’esfera dels llibres, 2006.

- Perarnau i Espelt, J. *L'«Alia Informatio Beguinorum» d'Arnau de Vilanova*. Barcelona: Studia, textos, subsidia II, 1978.
- . "Consideracions diacròniques entorn dels manuscrits lul·lians medievals de la "Bayerische Staatsbibliothek" de Munic." *Arxiu de Textos Catalans Antics* 2 (1983): 123-169.
- . "El lul·lisme, de Mallorca a Castella a través de València. Edició de l'*Art abreujada de confessió*." *Arxiu de Textos Catalans Antics* 4 (1985): 61-172.
- Platzec, E. W. *Raimund Lull. Sein Leben-Seine Werke. Die Grundlagen seines Denkens (Prinzipienlehre)*. Vol. I. Düsseldorf: Bibliotheca Franciscana. Studia quae spiritum et vitam franciscalem illustrant 5, 1962.
- Riera i Sans, J. *Fam i fe. L'entrada dels pastorells (juliol de 1320)*. Lleida: Pagès editors, 2004.
- Runciman, S. *Historia de las Cruzadas*. Vol. 3. Madrid: Alianza Editorial, 1981.
- Santamaría, Á. *Ramon Llull y la Corona de Mallorca*. Mallorca: Societat Arqueològica Lul·liana, 1989.
- Sastre Moll, J. "La salida de los musulmanes menorquines tras la conquista de la isla por Alfonso III." *Revista de Menorca* Quart trimestre (1987): 475-505.
- . "Breves notas sobre el saqueo de Menorca tras la conquista de Alfonso III (1287)." *Meloussa* 2 (1991): 49-58.
- Soler, A. "El "Liber super Psalmum Quicumque" de Ramon Llull i l'opció pels tàrtars." *Studia Lulliana* 32 (1992-1993): 3-19.
- Villalba i Varneda, P. *Ramon Llull. Vida i obres*, I. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015.